

Resmî adı	: Yemen Cumhuriyeti (el-Cumhûriyyetü'l-Yemeniyye)
Başşehri	: San'a
Yüzölçümü	: 536.869 km²
Nüfusu	: 24.200.000 (2012)
Resmî dili	: Arapça
Para birimi	: Yemen Riyali (YER) 1 YER = 100 Fülûs

sındadır. Suudi Arabistan'daki Rub'ulhâfi çölünün uzantısını teşkil eden, doğu ve kuzeydoğuda ülkenin yaklaşık yarısını kaplayan çöl sahasının yükseltisi 1000 metrenin altındadır. Burası hemen hemen hiç yağış almayan, göçebe bedevî çobanların dışında yerleşik nüfusun fazla olmadığı ülkenin en tenha kesimlerinden biridir.

Ülkede iklim enlem etkisiyle genelde sıcaktır. Ancak yükseltiyeye bağlı olarak sıcaklık dağılışında farklılıklar görülür. Başşehir San'a'da haziranda en yüksek aylık ortalama sıcaklığı 31 C°, en düşük sıcaklık ise aralıkta 24 C°'dir. Kıyıdaki Aden'de en yüksek sıcaklık haziranda 37 C°, en düşük sıcaklık ocakta 27 C°'dir. Yemen'de yağışlar genelde, batıda marttan mayısa kadar hüküm süren Kızıldeniz üzerindeki hava akımları ile güneyden kuzeye doğru şubat-eylül arasında gelişen musonların etkisi altındadır. Yıllık ortalama yağış miktarı kıyı düzlüklerinde (Tihâme) 120-130 mm., yüksek dağlık alanlarda 520-760 mm. arasında değişir. San'a'da yıllık ortalama yağış 200 mm. civarındadır. Ancak bazı yıllar 150 milimetreye kadar düşerken bazı yıllarda 500-600 milimetreye ulaştığı görülür. Yağışlar şubattan ağustos ayına kadar etkilidir. Yemen'de ormanlar ülke yüzölçümünün ancak % 4'ünü kaplar. Kıyı kesiminde yer yer çalılarla birlikte görülen step formasyonu, dağ eteklerinde özellikle ülkenin batı kesiminde yerini kurakçıl orman topluluklarına bırakır. Bu orman topluluklarının başlıca türlerini akasya, ardiç, hurma, incir, şişe ağacı ve baobap ağacı oluşturur. Sular coğrafyası açısından ülkenin dikkat çeken özelliği sürekli akarsuların bulunmayışıdır.

Yemen dünyada nüfusu en hızlı artan ülkeler arasındadır. 1950'de 4.316.000 olan her iki Yemen'in nüfusu 1990'daki birleşimde Kuzey Yemen 7.161.000, Güney Yemen 2.586.000 olmak üzere toplam 9.747.000, 1994 sayımında 14.588.000, 2004'te 19.720.000 idi. Yemen'de nüfus artış oranı 2005-2010 arası dönemde % 2,86 olmuştur. Nüfusun büyük bölümü (% 68) kırsal alanda yaşar ve nüfus yoğunluğu bakımından kilometrekareye kırk altı kişi düşer. Yemen nüfusunu daha çok Araplar teşkil eder. Ayrıca küçük topluluklar halinde Hintliler, Pakistanlılar, Somalililer vardır. Nüfusun tamamına yakını müslümandır. Müslümanların % 70'ini Sünniler (Şâfiî mezhebi), % 30'unu Şiiiler (Zeydî, az sayıda İsmâîlî) oluşturur. Ülkedeki yahudilerin büyük çoğunluğu 1950'den sonra İsrail'e göç etmiştir. Ülke dışında çalışmaya giden ve sayıları 1 milyonu aşan Yemenliler göçerdikleri dövizlerle ekonomiye önemli katkı sağlar. Yemen aynı zamanda Afrika ülkelerinden, özellikle Somali ve Etiyopya'dan göç alır. Birleşmiş Milletler'in 2000 yılına ait raporuna göre bir yılda Afrika ülkelerinden Yemen'e 50.000 göçmen gelmiştir.

Ülke topraklarının ancak % 3'ü tarıma elverişlidir; buna rağmen ekonomide tarım önemli yer tutar ve millî gelirin % 15'ini oluşturur, iş gücünün yarısından fazlasını istihdam eder ve nüfusun üçte ikisi geçimini tarımdan sağlar. Ülkenin batı ve iç kesimlerindeki yüksek plato sahası önemli tarım alanlarını bünyesinde toplar. Başlıca tarım ürünleri tahıllar, kahve, kat, meyveler, sebzeler, hurma ve pamuktur. Ayrıca kümes hayvancılığı, koyun, keçi, sığır ve deve yetiştiriciliğiyle balıkçılık halkın başlıca geçim kaynaklarıdır. 1970'li yıllara kadar hububat üretimi ülke ihtiyacını karşılarken 1980'li yıllardan itibaren daha fazla gelir getiren meyve, sebze ve kat üretimine doğru bir eğilim meydana gelmiştir. 2000'li yıllarda hızla artan nüfusun da etkisiyle ülkede 3-3,5 milyon ton hububat ithalâtı yapılmıştır. Dünyada su konusunda en fakir ilk on ülke arasında yer alan Yemen'de yer altı ve yer üstü su kaynaklarının yaklaşık yarısı boyu 1,5 m. ile 20 m. arasında değişen kat bitkisinin sulamasında kullanılmaktadır. Nüfusun yarısından fazlasının kullandığı kat bitkisinin yaprakları ağızda çiğnenmekte ve uyuşturucu etkisi yapmaktadır. Her geçen yıl üretimi ve kullanımını artan kat Yemen'i bir felâkete doğru sürüklemektedir.

Yemen'de sanayi fazla gelişmemiştir. Petrol rafinerileri, sıvılaştırılmış doğal gaz

santrali, küçük ölçekli gıda, alüminyum ve tekstil imalâtı ve gemi onarımı başlıca sanayi faaliyetleridir. Çin, Hindistan, Birleşik Arap Emirlikleri en fazla ticaret yapılan ülkelerdir. Yemen'in ekonomisi büyük ölçüde petrol üretimine bağlıdır. Me'rib ve Mesile bölgelerinden çıkarılan ham petrol Me'rib, Aden, Mükellâ ve Re'sûsâ'daki rafinerilere boru hatları ile taşınır. Ancak petrol rezervleri hızla azalmaktadır, bu da petrol ihracatını olumsuz etkileyecektir. Buna karşılık Yemen'de 1993 yılında Me'rib'in 73 km. doğusunda Safer bölgesinde bulunan doğal gaz rezervleri gelecek için ümit vericidir. Ülkede ilk likit doğal gaz santralinde (LNG) Ekim 2009'da üretime başlanmıştır. Yemen'in diğer yer altı kaynakları az miktarda kömür, kaya tuzu, mermer, altın, nikel ve bakırdır. Ülkenin başlıca ihracat ürünleri ham petrol, kahve, sıvılaştırılmış doğal gaz ve konserve balık, ithal edilen ürünler ise tahıl, gıda ürünleri, canlı hayvan, makine ve ekipmanları ile çeşitli kimyasallardır. Yemen tarihi ve kültürel zenginliği, doğal güzellikleriyle üstün turizm potansiyeline sahip olmasına rağmen uzun yıllar süren iç savaş, terör ve siyasî kargaşalar yüzünden turizm önemli bir gelişme kaydetmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sami Öngör, *Orta Doğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya)*, Ankara 1964, s. 183-188; İhsan Süreyya Sırma, *Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyânları*, İstanbul 1996, s. 37; Ramazan Özey, *Ortadoğu Coğrafyası: Ülkeler, İnsanlar, Sorunlar*, İstanbul 1997, s. 203-208; Selami Gözenc, *Güneybatı Asya "Ortadoğu" Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul 1999, s. 222-228; İbrahim Atalay, *Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası*, İstanbul 2001, s. 84-86; Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, İstanbul 2003, s. 359-362; H. J. de Blij - P. O. Muller, *Geography: Realms, Regions and Concepts*, New York 2006, s. 363-365; Serpil Açıkalin v.dğr., *Yemen Dosyası: Fakirlik ve Terör Kışkırtıcılığında Bir Ülke*, Ankara 2010, s. 21-25; *Yemen Ülke Bülteni* (DEİK: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), İstanbul 2011, s. 3-16; Ahmed al-Ameri, *Regional Stable Isotope and Hydrochemistry Investigation in Yemen and in the Representative Area "Sana'a Basin"* (doktora tezi, 2011), Freie Universität Berlin, s. 5-7; Adolf Grohmann, "Yemen", *IA*, XIII, 371-373; W. C. Brice, "al-Yaman", *EI²* [İng.], XI, 270-271; Kudret Büyükoçşun, "Arabistan", *DİA*, III, 248-252.

 HALİL KURT

II. TARİH

Osmanlılar'a Kadar. Antik Grek ve Romalı coğrafyacılar tarafından Arabia Felix (mesut Arabistan) diye adlandırılan Yemen, genel olarak Mekke'yi dünyanın merkezi kabul eden İslâm coğrafyacılarına göre doğruya doğru dönüldüğünde Kâbe'nin gü-

YEMEN

neyinde (sağında-yemîn) kaldığından bu adı almıştır. Araplar'dan ayrılan bir grubun sağ tarafa doğru gittiği için bu adın verildiği de zikredilir (Yâkût, V, 447). İsmi Araplar'ın efsanevi kahramanı Yemen b. Kahtân'dan geldiğini ileri sürenler bulunmakla birlikte Yemen isminin sağ yan veya güneyle ilgisi olduğu anlaşılmaktadır.

İslâm tarihçilerine göre Yemen'in ilk sakinleri Hz. Nûh'un Araplar'ın atası olan oğlu Sâm ve neslidir (İbn Sa'd, I, 42-43; İbn Kuteybe, s. 13). Yemen'de hüküm süren eski devletlerden Maîn Krallığı'nın tarihi milâttan önce III. binyılın ortalarına veya daha eskiye dayanır; başşehri de San'a'nın doğusunda kalan Maîn'dir (Karno). Maînîliler'in Rub'ulhâlî'den Yemen'in kuzeyine göç ettikleri tahmin edilir. Hâkimiyetlerini bazı dönemlerde Hicaz, Fedek ve Teymâ sınırlarına kadar genişleten Maînîliler'in ekonomisi büyük ölçüde ülkeler arası ticarete dayanıyordu. Arabistan'da yetiştirilen ürünlerle Hindistan ve Çin'den gelen ticaret mallarını Suriye, Filistin ve Mısır'a kervanlarla taşıyarak büyük bir malî güç elde etmişlerdi. Maîn dışında Berâkış, Athlula, Beycân, Beydâ, Nestum, Nesca ve Lûk, Maînîliler döneminde Yemen'in gelişmiş şehirleri arasında zikredilmektedir. Bölgenin en eski devletlerinden biri de Sebe'nin güneyindeki Beycân ve Hureyb vadilerinde hüküm süren Katabân Krallığı olup başşehri Timna'dır (günümüzdeki Hecer Kehlân). Katabân Krallığı'nın milâttan önce IX-VII. yüzyıllar arasında kurulduğu tahmin edilmektedir. Katabân Devleti en parlak dönemini, Sebe'nin desteğiyle Evsân işgali altındaki topraklarını geri almasının yanı sıra Evsân ülkesinde de hâkimiyet kurduğu milâttan önce III ve II. yüzyıllarda yaşamıştır. Kurulan barajlar ve açılan kanallarla ileri seviyede bir sulama sistemi oluşturulmuş, ziraat ve iktisatla ilgili kanunlar kitâbelere nakşedilmiştir. Ziraatın yanı sıra iç ve dış ticaret de gelişmişti. Milâttan önce 100 yılı civarında tahrip edilen Timna' şehrinin harabeleri günümüze ulaşmıştır. Katabân ve Sebe kitâbelerinde zikredilen, ancak hüviyeti bilinmeyen Evsân Devleti, Merha vadisinde Aden körfezi kıyılarında hüküm sürüyordu. Helen kültüründen etkilenen Evsân Devleti tesbit edilemeyen bir dönemde bölgenin en nüfuzlu devleti haline gelmiş, Sâhilülevsânî denilen Doğu Afrika kıyılarını da nüfuzu altına almıştı. Milâttan önce 1500 yıllarında Yemen'in Hadramut bölgesine geldiği tahmin edilen Hadramutlular başşehri Sabata olan bir devlet kurdular. Daha sonra Sebe Devleti'nin hâkimiyetine giren Hadramut

Krallığı, Sebe zayıflayınca istiklâlini tekrar kazandı.

Sebe İslâm öncesi Yemen tarihinin önemli devleti olup başşehri Me'rib'dir; ancak komşuları Maîn, Katabân ve Hadramut devletlerinden önce mi yoksa sonra mı kurulduğu hususu hâlâ tartışmalıdır. Bazı araştırmacılar bölgede hüküm süren en eski devletin Sebe olduğunu ileri sürmüştür. Fakat Sebeliler'in Kuzey Arabistan'dan Yemen'e Maîn, Katabân ve Hadramut halkından üç asır sonra milâttan önce 1200 yıllarında geldiği görüşü daha yaygındır. Sebe Devleti'nden ilk defa milâttan önce VIII. yüzyılın ortalarına ait Asur kitâbelerinde açıkça söz edilmiş, Sebe hükümdarının (mukarrib) Asur kralına vergi ödediği belirtilmiştir. Kendilerinden Ahd-i Atîk'te de bahsedilen Sebeliler, Kur'an'da halkı güneşe tapan ve kadın bir hükümdar (Belkıs) tarafından yönetilen güçlü bir devlet şeklinde nitelendirilir. Hz. Süleyman'ın Sebeliler'e peygamber olarak gönderildiği Kur'an'da zikredilmiştir (en-Neml 27/20-44). Sebe' süresinde (34/15-21) madî refaha sahip güçlü Sebe toplumunun Allah'a kulluktan yüz çevirdiği ve bu yüzden büyük bir sel felâketiyle (Arim seli) cezalandırıldığı anlatılır. Sebe Devleti, Mukarribler (m.ö. ?- m.ö. 650) ve Melikler (m.ö. 650-115) dönemlerine ayrılır. Melikler döneminin ilk hükümdarı Kariba-il Vitar komşuları Maîn, Katabân ve Hadramut'u egemenliği altına aldı; Evsân Devleti'ni ortadan kaldırıp ülkenin sınırlarını genişletti ve Yemen bölgesinin tamamında hâkimiyet kurdu. Ülkeler arası ticaretteki başarıları ve inşa ettikleri barajlar sayesinde geliştirdikleri ziraatçılıkla büyük servetler edinen Sebe hükümdarları başta Me'rib olmak üzere Necran, Gurâb ve Nakbülhuc-re gibi büyük şehirlerde kalıntıları günümüze ulaşan çok sayıda saray, köşk, mâbed, kale inşa ettirdiler ve şehirlerin etrafını surlarla çevirdiler (bk. SEBE).

Sebeliler döneminde milâttan önce V. yüzyıldan sonra Hemdân kabilesi etkili olmaya başladı. Milâttan önce II. yüzyılın ortalarında iktidarı Hâşidîler'e kaptıran Sebeliler çeyrek asır sonra yönetimi tekrar ele geçirdilerse de on yıl kadar dayanabildiler. Sebeliler'in akrabalarından olan Himyerî kabilesinin lideri Yeşerha b. Yahdub Sebe'yi zaptetti; Melikü Sebe ve Zû Reydân unvanıyla Himyerî Devleti'ni kurdu (m.ö. 115). Araplar'ın Kahtânîler koluna mensup bulunan Himyerîler kısa zamanda bütün Yemen'i egemenlikleri altına aldılar. Devletin başşehri Reydân daha sonra Zafâr adıyla şöhret kazandı. Himyerî-

ler, milâttan sonra III. yüzyılın sonlarına doğru sınırlarını Hadramut ve Orta Arabistan'a kadar genişlettiler. Arap yarımadasının en güçlü ve en kalabalık devleti haline geldiler; Habeşliler ve Sâsânîler'le mücadeleye girdiler. Güney Arabistan'ın İslâm öncesi en uzun ve en parlak medeniyetini temsil ettiler. Himyerî Devleti, Akdeniz havzası ile Uzakdoğu arasındaki kara ve deniz ticaret yolu üzerinde bulunduğu hareketli bir ekonomik yapıya sahipti. Güneyden ve kuzeyden gelen bütün yolların kavşak noktasında yer alan San'a en önemli ticaret merkeziydi. Debâ, Mehre, Aden, Sebâ ve Râhiye'de kurulan panayırlar Arabistan yanında Akdeniz ve Çin-Hint ülkelerinden gelen tüccarlar için buluşma noktasıydı (bk. HİMYERİLER).

Yemen kabileleri ay, güneş ve yıldızlardan oluşan çok tanrılı bir dine sahipti. Romalı kumandan Titus'un milâttan sonra 70 yılında Filistin'i ele geçirek Kudüs'ü tahrip etmesinin ardından yahudilerin bir kısmı Hicaz ve Yemen'e göç etti. Bu tarihten itibaren Araplar arasında Yahudiliği benimseyenler oldu. Diğer taraftan Bizans İmparatoru Konstantios döneminde (337-361) Yemen'e ilk misyonerlerin gönderilmesinin ardından San'a, Aden, Me'rib ve Zafâr gibi merkezlerde Hıristiyanlık yayıldı. Necran, bu dönemde Güney Arabistan'da Hıristiyanlığın en önemli merkezlerinden biri haline geldi. Ardından bölgede Hıristiyanlık'la Yahudilik arasında giderek şiddetlenen bir rekabet başladı. Himyerîler yahudileri, Habeşliler ile Bizanslılar ise hıristiyanları destekliyordu. Himyerîler'in son hükümdarı Zûnûvâs (Yûsuf Eş'ar), Yahudiliği kabul ederek bu dini devletin resmî dini haline getirdiği gibi hıristiyanları Yahudiliği kabul etmeye zorladı. Özellikle 523'te ele geçirdiği Necran'daki hıristiyanlara şiddetli baskı yaptı. Bundan sonuç alamayınca Necranlı hıristiyanlardan 4000 veya 20.000 kişiyi ateş çukurlarına (uhdûd) attırdı. Kur'an-ı Kerim'de bu olaya işaret edilerek zalimler şiddetle kınanmaktadır (el-Burûc 85/4-9). Bu katliam hıristiyan dünyasını harekete geçirdi. Habeş Aksum Kralı Kaleb Ela-Esbaha, Bizans imparatoruyla anlaşarak Yemen'e bir ordu gönderdi. Bu ordu Zûnûvâs'ı mağlûp ederek Himyerî Devleti'ne son verdi (525). Ardından Yemen yaklaşık yarım yüzyıl Habeşliler'in elinde kaldı. Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe, Hz. Muhammed'in doğduğu yıl Kâbe'yi yıkmak için Mekke'ye bir saldırı düzenledi. Ancak Kur'an'da da zikredildiği üzere kalabalık ordusu ilâhî bir ceza ile helâk edildi (el-Fîl 105/1-5). Ha-

beşliler'in kötü idaresi Yemen'de yerli halkın tepkisine yol açmıştı. Himyerî hükümdar ailesinden Seyf b. Züyezen, Sâsânî Hükümdarı I. Hüsrev'den (Enûşirvân-ı Âdil) aldığı askerî destekle Habeş hâkimiyetini sona erdirdi. Seyf b. Züyezen'in kısırâya vergi vererek tahta oturmasıyla birlikte (573 civarı) Yemen'de İslâm dönemine kadar sürecek olan Sâsânî hâkimiyeti başladı. Sâsânî döneminin sonlarına doğru Yemen, İranlı askerlerin Yemenli kadınlarla evlenmesi sonucu ortaya çıkan ve Ebnâ (oğullar) denilen zümre tarafından yönetiliyordu. Ebnâ Mecûsiliğe mensuptu. Habeşistan-Bizans ittifakı ile Sâsânîler arasındaki mücadele yüzünden büyük zarar gören Yemen halkı, İslâmiyet'in doğduğu yıllarda sosyal açıdan parçalanmış ve ekonomik bakımdan zayıflamış durumdaydı ve kabile mücadeleleri sebebiyle tarihinin en güç dönemlerinden birini yaşıyordu. Diğer taraftan bölgede Yahudilik ve Hıristiyanlık halk tarafından fazla ilgi görmemişti. Ahalinin çoğu hâlâ putlara tapıyordu; Zülhalesa, Zülkeffeyn, Yegûs, Yeûk ve Nesr adlı putları vardı. Bunlarla birlikte Kâbe kutsal bir mekân olarak tanınır ve hac mevsiminde ziyaret edilirdi. Bölgede Hz. İbrâhim'den kalan inanç kalıntılarını benimseyen bir miktar Hanîf de bulunuyordu.

İslâm öncesinde Mekke'ye yakınlığından dolayı kurulan siyasî ve ticarî ilişkiler sayesinde Hicaz halkı Yemen hakkında kısmen bilgi sahibiydi. Yemenliler de bilhassa hac için gittikleri Kâbe vesilesiyle Mekke'yi ve Hicaz bölgesini tanıyorlardı. Onlar da Hz. Peygamber'in davetini açığa vurma üzerine Mekke'de yeni bir dinin ortaya çıktığını öğrenmişlerdi. Nitekim Resûl-i Ekrem, hac mevsiminde Kâbe'yi ziyarete gelen Arap kabilelerine İslâm'ı tebliğ ederken Hadramut'tan gelen Kindeliler'e ulaşmışsa da bu kabilenin ileri gelenlerinden Müleyh onun tebliğini reddetmişti. Yemenliler'in İslâm'la gerçek anlamda tanışmalarının Medine'ye hicretten sonraki yıllara rastladığı anlaşılmaktadır. Rivayete göre Hz. Peygamber'in, halkı İslâm'a davet ettiği duyulunca Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile iki ağabeyinin de aralarında bulunduğu elli iki kişilik bir heyet Medine'ye gitmek üzere bir gemiye binmiş, fakat gemi kötü hava şartları yüzünden Habeşistan'a sürüklenince orada Ca'fer b. Ebû Tâlib ve arkadaşlarıyla karşılaşmış, bir süre Habeşistan'da kaldıktan sonra 7 (628) yılında buradaki müslümanlarla birlikte Medine'ye ulaşmıştır. Bazı kaynaklarda ise Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin İslâmiyet'i Mekke dönemin-

de kabul ederek memleketine döndüğü ve kabilesini İslâm'a davet ettiği zikredilmektedir. Resûlullah'ın 7 (629) yılından itibaren mahallî Himyerî meliklerine İslâm'a davet mektupları göndermesi İslâmlaşma sürecini hızlandırdı. Konuyla ilgili dağınık rivayetlerden anlaşıldığına göre Resûl-i Ekrem, Ayyâş b. Ebû Rebia'yı bir mektupla Himyerîler'in meliklerinden Hâris, Mesrûh ve Nuaym b. Abdükülâl'e yollamıştı. Mektubunda yahudilerin Üzeyri, hıristiyanların İsâ'yı Allah'ın oğlu kabul ederek hak yoldan saptıklarını bildiriyor ve onları İslâm'a davet ediyordu. Sonuçta melikler müslüman oldu (İbn Sa'd, I, 282). Hz. Peygamber'in kısırâya davet mektubu göndermesiyle ortaya çıkan gelişmelerin ardından Sâsânîler'in Yemen valisi Bâzân'ın İslâmiyet'i benimsemesiyle birlikte San'a halkı ve Ebnâ da İslâm'a girdi (628-631). Ebnâ'nın müslüman olmasıyla Yemen'de yabancı hâkimiyeti siyasî açıdan sona erdi. Bu arada Resûl-i Ekrem, Mekke fethinin ardından bazı Yemen kabileleri üzerine seriyeye gönderdi.

Heyetler yılı (senetü'l-vüfûd) denilen 9. (630) yılda Yemen'den Medine'ye çeşitli gruplar geldi. Bunların arasında Hadramut'ta oturan Benî Tüceb'e mensup on üç kişilik heyet de vardı. Hz. Peygamber, bunlarla bizzat ilgilenip sohbet ettikten sonra güzel bir şekilde ağırlandıklarını ve kendilerine diğerlerinden daha çok hediyeye verilmesini istedi. Resûlullah'ın Tebük Seferi'nden döndüğü günlerde Medine'ye gelen Himyerî meliklerinin elçisi Mâlik b. Mürâre er-Rehâvî de Hâris b. Abdükülâl, Nuaym b. Abdükülâl, Nu'mân ve Zür'a (b.) Züyezen'in müslüman olduğunu bildirdi. Bu habere çok sevinen Resûl-i Ekrem, Muâz b. Cebel'in başkanlığında bir heyeti Yemen'e yolladı. Muâz'ı Yukarı (Kuzey) Yemen'e elçi, zekât memuru ve kadı olarak görevlendirdi. Cened âmilliğine ilâveten Muâz kazâ işlerini yürütmek, halka İslâm'ın esaslarını ve Kur'an'ı öğretmek, diğer güney bölgelerinde muallimlik yapmak ve bu yoldaki faaliyetleri denetlemek gibi görevleri de yerine getirecekti. Muâz b. Cebel birçok kabilenin İslâmiyet'i kabul etmesini sağladı. Bu arada Ebû Mûsâ el-Eş'arî de Aşağı (Güney) Yemen'e tayin edildi. Yemen'de ve özellikle San'a'da İslâm'ın yayılmasında, aslen Ebnâ'dan olup Hz. Peygamber'i gördükten sonra müslüman olan sahâbeden Vebr b. Yuhannis ile Firûz ed-Deylemî'nin büyük katkıları oldu; San'a'daki el-Câmiu'l-kebîr ilk defa bunlar tarafından yaptırıldı. Hz. Ali de Resûlullah tarafından Ramazan 10'da (Aralık 631) Ye-

men seferine gönderilmişti. Bu sırada Yemen'den gelen heyetler arasında bulunan Necranlı hıristiyanlar özel bir anlaşma ile İslâm devletinin hâkimiyetini kabul ettiler. Kaynak yetersizliği sebebiyle Yemen'in diğer bölgelerinde Müslümanlığın yayılmasına dair fazla bilgi olmamakla birlikte sonraki kaynaklarda İslâm'ın Yemen halkı tarafından büyük bir ilgiyle karşılandığı belirtilmektedir. Nitekim Yemenliler İslâm ordularına büyük oranda katılmış ve fetihlerde önemli yararlılıklar göstermiştir.

Yemen'de Resûl-i Ekrem'in sağlığında peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Esved el-Ansî (Abhele b. Kâ'b) önce Necran'ı ele geçirmiş, ardından San'a üzerine yürümüş, ancak Ebnâ tarafından ortadan kaldırılmıştı (11/632). Hz. Ebû Bekir döneminde ayaklanan Kays b. Meşûh'u da Ebnâ'ya mensup San'a Valisi Firûz ed-Deylemî yenilgiye uğrattı. Aynı dönemde zekât vermeyi reddederek ayaklanan Kinde kabilesinden Eş'as b. Kays'ın nüfuzunu Hadramut bölgesinde yayması üzerine Medine'den gönderilen İslâm orduları isyanı bastırdı.

Hz. Ebû Bekir döneminden itibaren Yemen San'a, Cened, Hadramut'un bir kısmı olmak üzere üç bölgeye ayrılmıştı ve halifenin tayin ettiği valiler tarafından idare ediliyordu. Bazı bölgeler ise Himyer ve Hemdân gibi kabilelerin yönetimindeydi. Halife Ömer zamanında Yemen'de önemli bir siyasî güce sahip olan Necranlı hıristiyanların büyük kısmı Kûfe'ye sürüldü (13/634). San'a Valisi Ya'lâ b. Ümeyye halkın şikâyeti üzerine üç defa Medine'ye çağırılarak sorguya çekildi. Hz. Osman döneminde Yemen hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Onun öldürülmesinin (35/656) ardından çıkan siyasî karışıklıklar Yemen'i de etkiledi. Bazı Yemenli kabileler Hz. Ali'ye biat etmek için Medine'ye geldi. Ardından Ali, Yemen'deki valileri görevden aldı ve Ubeydullah b. Abbas'ı San'a, Saïd b. Sa'd b. Ubâde'yi Cened valiliğine tayin etti. Bu arada azledilen Ya'lâ b. Ümeyye, Cemel grubuna katılmak üzere Mekke'ye gitti. Cemel Vak'ası'ndan sonraki süreçte Muâviye taraftarları Hz. Ali'nin San'a ve Cened valilerine karşı isyan ettiler. Muâviye'nin isyancılara yardım için gönderdiği Büsr b. Ebû Ertât kumandasındaki ordu isyanı bastırdı (40/660-61).

Muâviye döneminde Ebnâ'dan olan valilerin görevlendirildiği Yemen, onun vefatından sonra çıkan karışıklıklar sırasında Hicaz'da halifeliğini ilân eden Abdullah b. Zübeyr'in egemenliği altına girdi ve 64-

YEMEN

73 (683-692) yılları arasında San'a ve Cened valileri İbn Zübeyr tarafından tayin edildi. Bu esnada Yemen, Hâricî saldırılarına mâruz kaldı (68/687-88). Tekrar Emevîler'e bağlanan Yemen'e gönderilen yirmiden fazla valinin genelde Yemen dışından ve çoğunlukla Emevî ailesine mensup olduğu dikkati çekmektedir. Bu valilerin Yemen halkına oldukça sert davrandıkları zikredilir. Abdülmelik b. Mervân döneminde Haccâc b. Yûsuf, Yemen valiliğini üç yıl elinde bulundurdu. Yemen'de Emevîler'e karşı ilk isyan 107 (725-26) yılında Abbâd er-Ruaynî tarafından başlatıldı. Emevîler döneminde Yemen'de çıkan en önemli ayaklanma ise Tâlibü'l-Hak lakabıyla bilinen Hadramut Kadısı Abdullah b. Yahyâ el-Hadramî'nin ayaklanmasıdır. Kadı Abdullah, Emevîler'in ilk dönemlerinden itibaren Uman'da geniş biçimde yayılan Hâricî İbâzîleri'nin desteğiyle Emevîler'e baş kaldırdı ve halifeliliğini ilân etti, Hadramut'un ardından San'a'yı da ele geçirdi (129/746). Tâlibü'l-Hak, kuvvetlerini arttırdıktan sonra Mekke ve Medine'yi de zaptedince II. Mervân'ın orduları tarafından yenilgiye uğratıldı ve San'a yakınlarında öldürüldü (130/748). Hâricî İbâzî hareketi bu yıllardan itibaren Yemen ve özellikle Uman tarihinde önemini korudu ve Yemen Hâricîler'in merkezlerinden biri olarak kaldı.

Yemen, Abbâsiler zamanında da merkezden gönderilen valiler yahut bunların vekilleri tarafından idare edildi ve Abbâsiler de Yemen'e kendi ailelerine mensup kişileri vali tayin etti. Bu dönemde valilerin kısa aralıklarla değiştirilmesi yanında bazı valilerin haksız uygulamaları yüzünden isyanlar çıktı. Heysam b. Abdüssamed el-Hemdânî'nin 184'te (800) başlattığı isyan dışında Yemen Tihâmesi'nde ayaklanmalar baş gösterdi. Yemen'de Abbâsî yönetimi için büyük tehlike oluşturan bu hareket ancak 191'de (807) bastırılabilirdi. Öte yandan 199 (815) yılında Kûfe'de halifeliliğini ilân eden Ali evlâdından İmam Ebû Abdullah İbn Tabâtabâ yönetimindeki ayaklanma Yemen'e de sirayet etti. İmam Mûsâ el-Kâzım'ın oğlu İbrâhim, Yemen'e giderek Sa'de'yi hâkimiyeti altına aldı; Yemen'de büyük tahribat yaptı ve Me'mûn tarafından gönderilen birlikleri yenip San'a'yı da ele geçirdi (200/815), kendi adına para bastırdı. Ancak ertesi yıl bölgeye vali tayin edilen Hamdeveyh b. Mâhân karşısında tutunamayıp Sa'de'ye çekildi. İbrâhim b. Mûsâ, daha sonra kardeşi Ali er-Rızâ'yı vâli tayin eden Me'mûn tarafından Yemen valiliğine getirildiyse de

(202/818) Hamdeveyh valiliği bırakmadı, İbrâhim'i yenerek bağımsızlığını ilân etti (203/818). Ardından bölgeye gönderilen yeni vali İsâ b. Yezîd el-Celûdî, Hamdeveyh'i bertaraf etti (205/820).

Abbâsiler döneminde Mekke-Medine-Yemen arasında posta teşkilâtı kuruldu. Yemen'de İslâm kültürünün giderek yayılması sonucunda San'a, Zemâr, Cened ve Sa'de birer ilim merkezi haline geldi. Abdürrezzâk es-San'ânî ve Şihâm b. Yûsuf el-Ebnâvî gibi âlimler sayesinde Yemen ilim yolculuğu yapılan bölgeler arasına girdi. Edebiyat alanında Bişr b. Ebû Kibâr el-Belevî ile İbn Ebû't-Talh eş-Şihâbî, Abdullah b. Abbâd ve Ahmed b. İsâ er-Ridâî gibi şairler bu dönemin önemli isimlerindedir.

Me'mûn devrinde Ak (Akk) ve Eş'ar kabilelerinin çıkardığı isyanlar yüzünden Tihâme bölgesinde istikrar bozuldu. Abbâsî valisinin isyanları bastıramaması üzerine Halife Me'mûn, Tihâme'yi Yemen'den ayrı bir vilâyet yapmayı kararlaştırdı ve kumandanlarından Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd'ı ordusunun başında vali olarak bölgeye gönderdi. 203'te (818) Tihâme'ye ulaşan Muhammed b. Abdullah üç yıl içinde bölgede hâkimiyeti sağladı. Hadramut'tan sahildeki Aden'e kadar uzanan vilâyetin başşehri olarak Zebîd'i kurdu. Onun 245'te (859) ölümünün ardından yerine geçen oğlu İbrâhim döneminde daha da güçlenen Ziyâdîler'in Bağdat'la ilişkileri iyice zayıfladı. 299-371 (911-981) yılları arasında hüküm süren Ebû'l-Ceyş İshak b. İbrâhim'in ilk yıllarında Karmatîler Zebîd'i tahrip etmiş (302/914), son yıllarında da Aden ve Hadramut gibi şehirlerdeki valiler istiklallerini ilân etmişti. Ebû'l-Ceyş'in ölümünden sonra yönetim köle asıllı vezirlerin eline geçti. Bunlardan Necâh Ziyâdîler'e son verdi (412/1022). Ziyâdîler döneminde Yemen'de yeni şehirler kurulduğu gibi özellikle başşehir Zebîd'de pek çok cami yapıldı. Şehrin surları yenilendi. Hac yolunda çeşitli tesisler inşa edildi ve su kuyuları açıldı.

San'a ve çevresi, 232 (847) yılına kadar Bağdat'tan gönderilen valiler tarafından yönetildi. Emîr Ya'fur (Yu'fir) b. Abdurrahman el-Hivâlî el-Himyerî bu tarihte bölgeyi ele geçirerek kuzeyde Sa'de, güneyde Cened arasında başkenti San'a olan Ya'furîler'i kurdu. Onun döneminde hutbeler tekrar Abbâsî halifesi adına okundu ve Abbâsiler'e bağlı Ziyâdîler'le iyi ilişkiler kuruldu. Yemen'de büyük kabilelerin desteğini sağlayan bu hânedan giderek güçlendi. 265 (879) yılında görevden çekilen

babasının yerine hükümdar olan İbrâhim b. Muhammed'in 269'da (882) babasını ve amcasını öldürmesi yüzünden Yemen idarecileri ve ileri gelenleri isyan etti. Diâm b. İbrâhim el-Erhabî'nin San'a'yı ele geçirmesiyle daha da yayılan isyan İbrâhim b. Muhammed'in 273'te (886) katledilmesiyle sona erdi. Bu karışıklıklar üzerine Bağdat yönetimi tarafından Yemen'e gönderilen Ali b. Hüseyin Ceftem 286'da (899) San'a'yı ele geçirip bölgede istikrarı yeniden sağladı. Onun Bağdat'a dönmesinin ardından bölge bir müddet Hicaz'a bağlandı. Bölge ileri gelenlerinin davetiyle 284'te (897) Zeydî imâmetini tesis etmek üzere Sa'de'ye gelen Zeydîler'den İmam Hâdî-İlelhak Yahyâ b. Hüseyin 288 (901) yılında San'a'yı eline geçirdiyse de Ya'furîler ertesi yıl şehri geri aldılar. Yahyâ b. Hüseyin, Sa'de'ye çekilmek zorunda kaldı. Bu dönemde San'a zaman zaman Karmatî saldırılarına uğradı. Es'ad b. Ya'fur'un 332'de (944) vefatı üzerine Ya'furîler'in bölgedeki hâkimiyeti zayıflamaya başladı. Bununla birlikte son hükümdarlardan Abdullah b. Kahtân'ın uzun hâkimiyeti döneminde Ya'furîler, Ziyâdîler'e karşı başarılar kazandılar ve başşehirleri Zebîd'e kadar ulaştılar. Abdullah'ın 387'de (997) vefatının ardından metbû bir hânedan olarak ancak dört yıl kadar ayakta kalabilen Ya'furîler'in hâkimiyeti Abdullah'ın oğlu Es'ad döneminde 391'de (1001) sona erdi. Egemenliklerini bir buçuk asır devam ettiren Ya'furîler zamanında günümüze ulaşan Şibâm Camii yapılmış ve 262'de (876) selden zarar gören San'a Ulucamii yenilenmiştir.

İmam Hâdî-İlelhak Yahyâ b. Hüseyin'in 284'te (897) Sa'de'ye gelip bazı inktâlarla birlikte hâkimiyetini 1962 yılına kadar devam ettiren ve güçlü dönemlerinde Yemen'in tamamına hükmeden Zeydî İmâmeti'ni kurması Yemen tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı sayılır. Sa'de ve çevresinde egemenliğini sürdüren Yahyâ b. Hüseyin'in oğulları döneminde pek çok Yemen kabilesi Zeydîler'e tâbi oldu. Ahmed b. Yahyâ en-Nâsir (913-934), Fâtımî dâisi İbn Havşeb'le mücadeleye girerek onu bertaraf etti ve Güney Yemen ile Aden'i nüfuzu altına aldı. Onun ölümünün ardından oğulları arasında uzun süre devam eden (934-977) taht kavgaları yüzünden bilhassa Sa'de'de yoğun çatışmalar meydana geldi. Yûsuf b. Yahyâ'nın 369-371 (979-981) yıllarında San'a'yı ele geçirmesi, iktidar mücadelesinin buraya kaymasına ve Ya'furîler'in de müdahalesine yol açtı. 389'da (999) Sa'de'ye gelen Kâsım b. Ali b.

Abdullah el-İyânî, el-Mansûr lakabıyla kendisini imam ilân etti. Kâsım'ın imâmetinde (999-1003) Zeydî hâkimiyeti San'a ve Zemâr'a kadar yayıldı; onun vefatının ardından Mehdî lakabıyla yerine geçen oğlu Hüseyin 404'te (1013) kabile isyanları sırasında öldürüldü. Daha sonraki dönemde kısa aralıklarla iki imam ortaya çıktı. 418'de (1027) Hicaz'dan bölgeye gelerek Hâşid'de imâmetini ilân eden Yahyâ b. Hüseyin birkaç defa San'a'ya girdiyse de şehirde tutunamadı ve 1067 yılında Suleyhîler tarafından ortadan kaldırıldı. Mekke'den Sa'de'ye gelip Benî Havlân kabilesini kılıçtan geçiren ve 437'de (1045) en-Nâsir-Lidînillâh lakabıyla imâmetini ilân eden Ebû'l-Feth ed-Deylemî de San'a'yı elinde tutamadı ve Suleyhîler'le mücadelesi esnasında öldürüldü (444/1052).

Zebîd'de hüküm süren Ziyâdîler'in son dönemlerinde yönetim Habeşli vezirlerin eline geçmişti. Mercan adlı vezirin kölelerinden Necâh bütün rakiplerini bertaraf ederek 412'de (1022) kendi hânedanını kurdu. Şâfiî mezhebine mensup olan Necâh aynı dönemde bölgede hüküm süren Suleyhîler'le mücadeleye girdi. Necâh'ı öldürten Suleyhîler (452/1060) Zebîd'i ele geçirdilerse de Necâh'ın oğulları mücadeleye devam ettiler. Ceyyâş b. Necâh 482'de (1089) Zebîd'e hâkim olmayı başardı ve ardından devletini güçlendirdi. Ceyyâş'ın ölümünden sonra taht kavgaları yüzünden bir müddet bölgede istikrar sağlanamadı. 503'te (1109) hükümdarlığa gelen Mansûr döneminden itibaren vezirlerin yönetimde etkinliklerini arttırdıkları bir devir başladı; çocuk yaşta tahta çıkarılan sultanlar vezirlerin kontrolü altındaydı. Vezir Sürûr el-Fâtihî döneminde (1150-1156) büyük güç kazanan Necâhîler, Mehdî Emîri Ali b. Mehdî'nin Zebîd'i ele geçirmesiyle tarihe karıştı.

İmâmîye Şîası dâilerinden Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed es-Suleyhî'nin Cebelîmesâr'ı ele geçirip kendisine merkez edinmesiyle Yemen'de Suleyhî hânedanı kuruldu (439/1047). Ali b. Muhammed kısa zamanda komşu hânedanlara karşı başarılar kazandı ve önce Harâz bölgesinin tamamını, ardından San'a'yı egemenliği altına aldı (440/1048). San'a'yı başşehir edinen Ali b. Muhammed 445'te (1053-54) Senâ'yı, 448'de (1056) Hirâbe'yi ve 452'de (1060) Zebîd'i zaptetti; Fâtımîler'in desteğiyle Hadramut, Güney Yemen ve Aden bölgesine hâkim oldu; Ortaçağ Yemen tarihinde bir istisna olarak Yemen'in birliğini sağladı. el-Melikü'l-Mükerrrem Ahmed es-Suleyhî döneminde Necâhîler'in elinde

bulunan Zebîd tekrar ele geçirildi (460/1068). Yarınkuş kumandasındaki Selçuklu ordusu 485'te (1092) Yemen bölgesinde kısa bir süre egemenlik kurdu. Seyyide Hürre Ervâ bint Ahmed'in yönetiminde başşehir San'a'dan Zücible'ye taşındı. Daha sonra Necâhîler Zebîd'i geri alırken 491'de (1098) San'a Suleyhîler'in elinden çıktı. Ervâ'nın yardım talebi üzerine Fâtımîler'in Yemen'e gönderdiği İbn Necîbüddevele, Güney Yemen'de istikrarı yeniden sağladı (513/1119). Ervâ 532'de (1138) öldüğünde Suleyhîler'in topraklarının büyük kısmı Zürey'îler'in eline geçmişti. Suleyhîler, Yemen'de çeşitli imar faaliyetlerinde bulundular. Suleyhîler'le aynı dönemde Tihâme'de Süleymânîler (1069-1173) hâkimiyetlerini devam ettirdiler.

Suleyhîler'e bağlı olarak Aden ve çevresinde hüküm süren Benî Ma'n'ın ödemesi gereken vergiyi aksatması yüzünden 473'te (1080-81) Aden'e bir sefer düzenleyen el-Melikü'l-Mükerrrem Ahmed bölgeyi Zürey'îler'in atası Mükerrrem el-Hemdânî'nin iki oğlu Abbas ve Mes'ûd'a verdi. Böylece Zürey'î hânedanı başlamış oldu (476/1083 civarı). Abbas'ın ertesi yıl ölümünün ardından yerine geçen oğlu Zürey' amcası Mes'ûd'la birlikte ikili bir yönetim kurdu. Bir müddet sonra tamamen bağımsız hale gelen (504/1110) bu hânedan Fâtımîler tarafından destekleniyordu. 533'te (1138) Ali b. Sebe b. Ebû's-Suûd b. Zürey' istikrarı sağlayarak Aden çevresini kontrol altına aldı. Onun ölümünün ardından kardeşi Muhammed döneminde de çevredeki küçük beylikler Zürey'îler'in hâkimiyetine girdi. Ancak Muhammed'in 548'de (1153) vefatından sonra zayıflayan hânedan Eyyübîler tarafından yıkıldı (571/1175).

Suleyhî hâkimi Sebe b. Ahmed'in 492'de (1098) vefatını müteakip San'a ve çevresi, bölgeyi Suleyhîler'e tâbi olarak yöneten Hemdânîler'den Hâtim b. Gaşim'in hâkimiyetine geçti. Hemdânî kabilesine mensup üç aile, Eyyübîler'in Yemen'de idareyi ele almasına kadar Fâtımîler'in desteğiyle bölgede egemenliğini sürdürdü. 510'da (1116) Ma'n b. Hâtim'in öldürülmesinin ardından idare kabilenin Benî Kubeyb koluna geçti. Benî Kubeyb'den üçüncü emir Hâtim b. Humâs'ın hâkimiyeti 533'te (1138) sona erince oğulları arasında taht mücadelesi başladı. Bunun üzerine kabile ileri gelenleri, hânedanın üçüncü kolunu kuran ve Hemdânîler'in en önemli sultanı olan Hâtim b. Ahmed'i yönetime getirdiler. Bu dönemde Hemdânîler'in hâkimiyeti kuzeyle Sa'de'ye kadar uzanıyordu. Aden'i

de ele geçiren Hemdânîler, Eyyübîler karşısında tutunamayıp sonunda San'a'yı teslim ettiler (570/1174). Aynı dönemde Necâhîler'i ortadan kaldıran Ali b. Mehdî 554'te (1159) Zebîd merkezli kısa ömürlü Mehdîler'i kurdu; Ali ve onun ardından oğulları Aden'e ve çevredeki diğer bölgelere pek çok hücumda bulundu. Onların saldırıları Eyyübîler'in Yemen'e sefer açmasında etkili oldu. Bu hânedan da Eyyübîler'in 569'da (1174) başşehirleri Zebîd'i ele geçirmesiyle son buldu.

Mısır, Suriye ve Hicaz'a hâkim olan Selâhaddin-i Eyyübî, birbirleriyle mücadele eden küçük hânedanların idaresindeki Yemen'i stratejik önemini yanı sıra siyasi ve mezhebî sebeplerle temel hedeflerinden biri haline getirdi ve ağabeyi Turan Şah'ı 569'da (1174) bölgeye gönderdi. Turan Şah kısa süre içerisinde Hemdânîler, Mehdîler ve Zürey'îler'e karşı başarı sağladı, onların elindeki bölgeleri Eyyübî hâkimiyeti altına aldı. Turan Şah'ın Mısır'a dönmesinden sonra Yemen valiler yoluyla yönetildi. Ancak bu dönemde Yemen'de pek çok karışıklık çıktı. Tuğtegin b. Eyyüb'un 577'de (1181) bölgeye gelmesiyle Yemen'in Eyyübî idaresi istikrar kazandı. Onun halefleri döneminde Yemen'de Eyyübî hâkimiyeti tekrar zayıfladı ve İmam Abdullah b. Hamza el-Mansûr-Billâh'ın San'a'yı 595'te (1199) işgal etmesiyle Yemen'de istikrar bozuldu. Eyyübî Sultanı el-Melikü'l-Âdil, düzeni sağlaması için torunu el-Melikü'l-Mes'ûd Selâhaddin Yûsuf'u bölgeye yolladıysa da onun 626'da (1229) ölümüyle Eyyübîler'in Yemen kolu sona erdi ve hâkimiyet Resûlîler'e geçti.

Eyyübîler'in hizmetinde bulunan ve onların ordusu içinde Yemen'e gelen Resûlî ailesi mensupları çeşitli şehirlere vali tayin edilmişti. Mekke Valisi Nûreddin Ömer b. Ali er-Resûlî son Eyyübî hükümdarı el-Melikü'l-Mes'ûd Selâhaddin Yûsuf'un ölümü üzerine atabeg sıfatıyla Yemen hâkimiyetini üstlendi ve 632'de (1235) bağımsızlığını kazanarak Yemen'de iki yüzyıldan fazla süren Resûlî hânedanını kurdu. el-Melikü'l-Muzaffer I. Yûsuf, öncelikle iktidar mücadelesi esnasında elden çıkan Zebîd ve Aden gibi şehirleri tekrar ele geçirdi, ardından Zeydîler'den Zafâr, Hadramut ve Şibâm'ı aldı (1279-1280). el-Melikü'l-Müeyyed Dâvûd zamanında Hacce bölgesini de topraklarına kattılar (698/1299). el-Melikü'l-Mücâhid'in Memlükler tarafından tutuklanarak Mısır'a götürülmesiyle (751/1350) dağılma aşamasına gelen devlet onun ertesi yıl serbest bırakılarak Yemen'e dönmesi üzerine tekrar toparlan-

YEMEN

dı. el-Melikü'l-Eşref I. İsmâil, Zeydî imam-ları ve kabile isyanlarına karşı büyük başarı kazanıp ülkede istikrarı yeniden sağladı. I. İsmâil'in 803'te (1400) ölümünden sonra Yemen tarihinin karakteristik özelliği tekrar ortaya çıktı ve şehir devletçikleri merkezden ayrılarak bağımsızlıklarını ilân etmeye başladı. Son büyük Resûlî sultanı el-Melikü'n-Nâsir Ahmed bu devletçikleri itaat altına aldı ve Zeydî İmamı Mansur Ali'yi yenilgiye uğrattı (820/1417). el-Melikü'n-Nâsir Ahmed'in vefatından (827/1424) Resûlîler tekrar küçük şehir hânedanlıklarına dönüştüler. Bunun üzerine Tâhirîler, Aden'i zaptederek Resûlî hânedanını ortadan kaldırdı (858/1454). Resûlîler döneminde doğu-batı yönünde yapılan deniz ticareti ve bu ticaretten alınan vergiler sayesinde oldukça müreffeh bir dönem yaşanmış, bu dönemden günümüze Yemen'de pek çok cami, medrese, hamam ve hankah kalmıştır. Sünnî olan Resûlîler dönemindeki istikrar sayesinde zengin vakıflarla desteklenen medreselerin ve ilmî hareketin geliştiği bilinmektedir.

Rada' bölgesinde nüfuzlu bir aile olan Tâhirîler son dönemlerinde Resûlîler'in hizmetine girmişti. Tâhir'in iki oğlu Ali ve Âmir, Resûlîler'in taht mücadelelerinde önemli rol oynadı. Resûlîler'in sona ermekte olduğunu gören iki kardeş Aden'i el-Melikü'l-Mes'ûd'dan alarak Tâhirîler hânedanını kurdu (858/1454). el-Melikü'z-Zâfir I. Âmir döneminde Taiz ve Zebîd gibi önemli şehirler Tâhirî hâkimiyetine geçti. Ardından Şihr de itaat altına alındı. Zeydîler'le yoğun bir mücadeleye giren Tâhirîler, Zemâr'i ele geçirdilerse de (865/1460) San'a'yı zaptedemediler. el-Melikü'l-Mücâhid Ali döneminde Tihâme bölgesindeki kabileler egemenlik altına alındı. el-Melikü'l-Mücâhid Ali'nin ölümünden sonra (883/1478) hânedan mensupları arasında başlayan taht mücadeleleri Tâhirîler döneminin karakteristik özelliğini oluşturur. II. Âmir döneminde taht kavgalarının son bulmasının ardından Tâhirîler, San'a ve kuzey taraflarını zaptederek Yemen'in büyük kısmına hâkim oldular. Ancak XVI. yüzyılın başlarında bölgede Portekiz tehlikesi baş gösterdi. Portekizliler'e karşı Memlûkler'den yardım isteyen Tâhirîler, Kemerân adasındaki Memlûk donanmasına erzak göndermeyince Memlûk-Tâhirî ilişkileri bozuldu. Zeydîler'in ve Yemen kabilelerinin desteğini alan Memlûkler, Zebîd'de yapılan savaşta Tâhirî ordularını mağlûp ettiler (923/1517). Böylece Yemen'in büyük kısmı Memlûkler'in eline geçti. Tâhirî aile-

si mensupları, Memlûk Devleti'nin aynı yıl Osmanlılar tarafından yıkılmasının ardından Aden ve Taiz gibi şehirlerde hânedanı ihya etmeye çalıştılsa da yine taht kavgaları buna engel oldu. Tâhirîler'den Âmir b. Dâvûd 1521'de Aden'de yönetimi ele geçirdi. Bölgede faaliyet gösteren Portekizliler'e karşı mücadeleye giren Osmanlılar, stratejik önem taşıyan Yemen'le ilgilenip Âmir b. Dâvûd'a yardım teklif ettiler. Bu yardımın kabul edilmemesi üzerine Hadım Süleyman Paşa 1538'de Aden'i alarak Tâhirîler hânedanına son verdi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 42-43, 282; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvi), s. 13; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), bk. İndeks; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, bk. İndeks; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 21-41; Ahmed b. Abdullah er-Râzi, *Târihu medîneti San'a'* (nşr. Hüseyin Abdullah el-Amrî - Abdülcebbar Zekkâr), San'a 1974; Bekrî, *el-Mesâlik*, I-II, bk. İndeks; Umâre el-Yemenî, *Târihu'l-Yemen: el-Müfid fi ahbâri San'a' ve Zebîd* (nşr. Hasan Süleyman Mahmûd), Kahire 1957; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 447-449; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbnü'l-Mücâvir, *Şifatu bilâdi'l-Yemen ve Mekke ve ba'zî'l-Hicâz: Târihu'l-Müsteşşur* (nşr. O. Löfgren), Leiden 1951-54, I-II; el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî, *Turfetü'l-ashâb fi ma'rîri-feti'l-ensâb* (nşr. K. W. Zetterstéén), Beyrut 1412/1992; İbn Hâtim, *es-Simtü'l-gâli's-semen fi ahbâri'l-mülük mine'l-Guz bi'l-Yemen: The Ayyûbids and Early Rasûlids in the Yemen* (nşr. G. R. Smith), London 1974-78, I-II; Muhammed b. Yûsuf el-Ceneî, *es-Sülûk* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Hivâlî), San'a 1414/1993; Abdülbâki b. Abdülmecid el-Yemânî, *Târihu'l-Yemen: el-Müsemma Behcetü'z-zemen fi târihi'l-Yemen* (nşr. Mustafa Hicâzî), Beyrut 1985; Ali b. Hasan el-Hazrecî, *el-'Ükûdü'l-lü'lü'yye* (nşr. M. Besyûnî Asel), Kahire 1329-32/1911-14, I-II; İbnü'l-Ehdel, *Tuhfetü'z-zemen fi târihi sâdâti'l-Yemen* (nşr. Abdullah Muhammed el-Habeşî), Ebûzabî 1425/2004, I-II; İbnü'd-Deyba', *Qurretü'l-uyûn* (nşr. M. Ali el-Ekva'), Kahire 1978; a.m.f., *el-Fazlü'l-mezîd 'alâ Buğyetü'l-müstefîd fi ahbâri medîneti Zebîd* (nşr. Yûsuf Şülhüd), San'a 1983; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî, *Gâyetü'l-emânî fi ahbâri'l-ku'ri'l-Yemânî* (nşr. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Kahire 1388/1968; a.m.f., *Enbâ'ü'z-zamân fi ahbâri'l-Yemen* (nşr. M. Abdullah el-Mâzî), Berlin 1936; Hüseyin b. Feyzullah el-Hemdânî, *es-Sulehyiyûn ve'l-hareketü'l-Fâtümiyye fi'l-Yemen*, Kahire 1955; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Mutlu), I, 277-280, 408, 411-420; ayrıca bk. İndeks; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, II, 73-599; Eymen Fuâd Seyyid, *Meşâdiru târihi'l-Yemen fi'l-âşri'l-İslâmî*, Kahire 1974, s. 19-188; M. Abdülâl Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen el-hâriciyye fi 'ahdihimâ*, İskenderiye 1980; Muhammed b. Ahmed el-Akîlî, *Târihu'l-mihlâfi's-Süleymânî*, Riyad 1402/1982; Mustafa Fayda, *İslâmiyyetin Güney Arabistan'a Yağışı*, Ankara 1982, s. 23-128; M. Abdülkâdir Bâfâkîh, *Târihu'l-Yemeni'l-kadîm*, Beyrut 1985; a.m.f. v.dğr., *Muhtârât mine'n-nukûşi'l-Yemeniyyeti'l-kadîme*, Tunus 1985; M. Yahyâ el-Haddâd, *et-Târihu'l-âm li'l-Yemen*, Beyrut 1407/1986, II-IV; *Yemen: 3000 Years of Art and Civilization in Arabia Felix* (ed. W. Daum), Innsbruck

1988; Abd al-Muhsin Mad'aj M. al-Mad'aj, *The Yemen in Early Islam (9-233/630-847): A Political History*, London 1988; C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh 1996, s. 96-111; Abdullah Hasan eş-Şeybe, *Dirâsât fi târihi'l-Yemeni'l-kadîm*, Taiz 1999-2000; Ahmed Sâlih Muhammed el-Abbâdî, *el-Yemen fi'l-meşâdiri'l-kadîme-ti'l-Yünâniyye ve'r-Rûmâniyye*, San'a 1425/2004; İhsan Süreyya Sırma, "Yemen", *İA*, XII/2, s. 373-376; G. R. Smith, "al-Yaman", *El²* (İng.), XI, 271-274.

CENGİZ TOMAR

Osmanlı Dönemi. Osmanlılar'ın Yemen'e ilgi duyması, XVI. yüzyıl başlarında Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda baş gösteren Portekiz tehlikesinin bir neticesidir. Memlûk Sultanı Kansu Gavri'nin yardım talebi üzerine Osmanlı Devleti adına Mısır'a giden Selman Reis'in 920'de (1514) Süveyş'te inşa ettirdiği donanmaya kapitan, Hüseyin Bey'in de Cidde beyi ve Yemen serdarı tayin edilmesiyle Kızıldeniz'de ilk harekâtın başladığı bilinmektedir. Süveyş donanması 922 (1516) yılı başlarında Yemen denizine geldi; ordunun yerleştiği Kemeran adasında üs edinmek amacıyla burçlu bir kale inşa edildi. Bu sırada erzak sıkıntısı baş gösterince kendilerini bölgeye davet eden Yemen Emiri II. Âmir b. Tâhir'den yardım istemelerine rağmen karşılık görmediler. Bunun üzerine Yemen sahillerini yağmalayan mütefrik Osmanlı-Memlûk ordusundaki Osmanlı askerleri ateşli silâhların üstünlüğü sayesinde 19 Cemâziyelevvel 922'de (20 Haziran 1516) Zebîd'i teslim aldılar. Şehir Sultan Kansu Gavri'nin beylerinden Barsbay'ın yönetimine bırakıldı. Yirmi iki kadırga ve iki barçadan oluşan donanma daha sonra Aden'i kuşatmakla birlikte Mür-can el-Âmirî'nin şiddetli savunması dolayısıyla şehir ele geçirilemedi. 11 Receb 922'de (10 Ağustos 1516) Aden Limanı'ndan ayrılan Hüseyin Bey ve Selman Reis önce Zeyla' Limanı'nda gemilerine hububat yükledi; ardından Muha (Meha), Mu-tayne, Kemeran ve Luhayye Limanı'na, oradan Cidde'ye gitti. Bu, Türkler'in Yemen'e ilk geliştirdiği (İbn İyâs, V, 83; Abdullah b. Muhammed b. Abdullah Bâsencele, s. 36-37).

26 Rebülevvel 923'te (18 Nisan 1517) bir Portekiz donanmasına karşı Cidde'yi başarıyla savunan Selman Reis, Kızıldeniz ve Yemen hakkındaki düşüncelerini öğrenmek isteyen Yavuz Sultan Selim'in daveti üzerine beraberinde ele geçirdiği Portekizli esir ve ganimetler bulunduğu halde Kahire'ye gitti. Bu sırada Zebîd hâkimi olan Barsbay'ın San'a'da yağma ve kat-